

דף שבועי

בס"ד

פרשת שפטים, תשפ"ג, מספר 1533

ארבעת השבים במלחמת הרשות שמעון שרביט

4. מי האיש הירא ורף הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אֶחָיו כְּלָבָו (דב' כ:א, ה-ט).³

בתוכחה של פרשת כי תבוא (דב' כח:ל) אנו מוצאים בקללות את שלוש הקטגוריות הראשונות, אבל בסדר שונה. וראו להלן:

1. אִשָּׁה תֹאָרֵשׁ וְאִישׁ אַחַר יִשְׁכְּבֶנָּה.

2. בַּיֵּת תִּבְנֶה וְלֹא תִשָּׁב בוֹ.

3. כָּרֶם תִּטַּע וְלֹא תִחַלְלֶנּוּ.

ב. מה הטעם לשחרורם משירות צבאי?

טעמים שונים ניתנו לכך: אפתח בהסבר מיוחד, שהוצע בספרות התנאים, שלא מצאתי לו עקבות בפרשנות ימי הביניים:

מי האיש הירא ... למה נאמרו כל הדברים האלו, שלא יהו ערי ישראל נשמות, כדברי רבן יוחנן בן זכאי (ספרי דברים קצב).

כלומר, התורה דאגה שבזמן מלחמה ימצאו צעירים בעורף. והמדרש מסביר מדוע נטמע סוג זה "הירא ורף הלבב" בתוך שלושת הסוגים:

בוא וראה, כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורף הלבב, כשהוא חוזר יאמרו, שמא בנה בית, שמא נטע כרם, שמא ארס אשה.

וכך לא יוכלו ההמונים להצביע עליו, שזה 'הירא רף הלבב'.

3 וראוי להשלים כאן סוג נוסף, שמלכתחילה אינו יוצא למלחמה: "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמש את אשתו אשר לקח" (דב' כד:ה).

אמרתו הידועה של קיקרו (פילוסוף ומדינאי, רומא, המאה הא' לפנה"ס): "בין הנשקים נאלמים החוקים" זרה לרוח ישראל. התורה מונה מצוות עשה ומצוות לא תעשה לשעת המלחמה, שיש בהן כדי לשמור על כללי התנהגות אנושיים ותרבותיים וכן על ערכים יהודיים-חברתיים.

מאמרי יעסוק בקבוצות האנשים הנקראים לשוב לבתיהם לפני פתיחת המערכה, ושהם משתקפים עקרונות אלו:

א. מי הם השבים?

כי תצא למלחמה על איבך... ודברו השטרים אל העם לאמר:

1. מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יחננו.

2. ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יחלנו.

3. ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה.² ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו:

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר-אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.

** לפני כשנה, כשעלה בדעתי לכתוב מאמר בנושא זה, שוחחתי על כך עם בני, בנימין יוסף ז"ל, ואולם לדאבוני הרב, לא זכה לראות את המאמר בעריכתו הסופית. יהי זכרו ברוך!

1 בתקופה מאוחרת הומרה (ברוסיה?) במכוון באמרה "כשהתוחים רועמים, המוזות שותקות".

2 יעקב קליין הקדיש מאמר נרחב לסעיף זה. ראו: דף שבועי לפרשתנו, תשס"ד (מס' 562).

ולמה אמר ואיש אחר יחנכנו... כי אחר שהאדם ימות, מה לו אם איש אחר יחנך את ביתו?... הנה השכל בלתי סובל שיקשה על האדם שאיש אחר יחנך את ביתו. שעדיין לא דר בו ולא שלמה מלאכתו. יותר משיקשה עליו שהבית אשר דר בו ונתעדן בתוכו איש אחר יירשנו. וכן בענין האשה. אבל ענין זה כלו **נאמר על האיש שהתחיל בדבר שיש מצוה בתכליתו ובהשלמתו** והיו מאוייו וחפצו להגיע הדבר ההוא אל תכליתו מפני קיום המצוה ועבודת האלהים אשר בו... והנה היה תועלת רב בהכרזות האלה והוא **להחזיק לב הלוחמים** כי בשמעם הדברים האלה יאמרו **בלבבם, ששר צבאם באמת אינו ירא כלל**. ושנכון לבו בטוח בה' שינצח עכ"פ, כיון שלא יחוש מהחזרת העם וממיעוט הלוחמים. ובזה יקנו אומץ לב והתחזקות נמרץ ובטחון גדול בא-להים...

רש"י הירש מדבר על חובת כל אדם לעסוק ביישובו של עולם, ומכאן עולה הצורך שלא לקטוע אנשים במהלך זה:

התורה מבליטה בשעת המלחמה את החשיבות המכרעת של **תפקידי החיים של השלום**, וכשהיא מפרטת את נימוקי החזרה, אין היא אומרת שהבית לא יהיה מיושב, השדה לא יהיה מעובד והאשה תהיה אלמנה, אלא: פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו - יחללנו - יקחנה. ומכאן **שהתורה מקפידה שכל אדם ימלא את התפקידים האלה של השלום**, ולפיכך מי שעמד למלא את התפקידים האלה ביחס מסוים שהוא חדש לו, היה פטור מחובת המלחמה.

ג. התגבשות ההלכה

הרוצה לדעת כיצד הובנו הדברים לפני התגבשות ההלכה יקרא את דברי יוסף בן מתתיהו, ששימש מפקד הגליל בימי המרד הגדול:

יש להוביל צבא שלם, מורכב כולו אנשים מצטיינים בכוח גופם ובאומץ רוחם, לאחר שתבדילו את רכי הלב, כדי שלא יביאו תועלת לאויבים בזה, שיהפכו עורף בשעת הפעולה. אלה שבנו בתים חדשים ולא הספיקו עדיין ליהנות מהם זמן שנה אחת, ואלה שנטעו ולא לקחו עוד חלק בפירות, יש להשאיר בתוך הארץ, וכן אלה שארשו ונשאו נשים זה לא כבר-גזרה שמא יחוסו על חייהם מתוך תשוקה

רשב"ם מציע הסבר פסיכולוגי:

פן ימות - שיש נותן אל לבו כשהולך למלחמה ודואג, שמא אין לי מזל לחנך את ביתי או את אשתי או את כרמי, ולכך גרם מזלי ללכת עתה במלחמה, ומתוך כך ירא למות. ושלשה מעשים הזכיר בית ואשה וכרם, ולבסוף כולל כל הדברים מי האיש הירא ורך הלבב, בין באלו שאמרנו בין בדברים אחרים.⁴

אבן עזרא מטעים, שבשגרה הכול מתים בבוא יומם, אולם מוות במלחמה אינו בכלל זה, ומכאן הדאגה והפחדים:

הטעם, כי לבו וכל תאוותו לחנוך ביתו. והנה לבו לביתו לא למלחמה, על כן **ינוס ויניס אחרים**... והנה זה הכתוב לאות, כי יש מי שימות בבוא יומו, רק המת במלחמה, מת בלא יומו.⁵

לדעת בכור שור, כוונת השוטרם היא לנטוע ביטחון בצבא. לא בריבוי החיילים תלוי הניצחון:

"לא תירא מהם" (דב' כ:א), אלא תשיב בוני-בתים, ונוטעי-כרמים, ולוקחי אשה חדשה, ורך-הלבב, **ואל תאמר יתמעטו הגייסות** (וראו להלן הרחבת דבריו בדברי אברבנאל).

רמב"ן מדגיש שהתורה מכירה את נפש האדם, ומאחר שיש חשש להתחזות ולהשתמטות, נתבעים כל השבים להציג ראיות:

והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ויבטיחם, אבל השוטרם ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה - כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים. וצוה על השלשה האלה לשוב, כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינוס... ואמרו בירושלמי **שכולם צריכים להביא ראיה לדבריהם**, כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא, ואז יתן לו רשות לחזור. וכן אמרו גם לדעת רבי יוסי הגלילי, שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו, **ולולי כן, היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר**.

אברבנאל מעמיק חדור לנפש האדם:

4 על עוגמת הנפש של חוזרי המלחמה ראו מאמרו של א' ורפהטיג, **דף שבועי**, תשס"ט (מס' 823).
5 האם נתכוון אבן-עזרא להסתייג מהאמונה בגזרה הקדומה (המקובלת באסלם, למשל: מכתוב [=נגזר מלמעלה]).

סדר העילות לשוב מהמלחמה הוא: בית, כרם, אישה. וכך הוא הסדר בהמשך: "כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֹדֶשׁ... לֹא תִזְרַע כְּרָמְךָ כְּלָאִים" (דב' כב:ח-ט), "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה" (שם:יג). וכן עולה מדברי ירמיהו לשארית הפלטה: "בָּנוּ בָתִּים וְשָׁבוּ וְנָטְעוּ גִּזְזִים וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן. קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוּת" (יר' כט:ה-ו).

חז"ל למדו מכאן את הסדר הראוי לאדם בראשית דרכו: "לימדה תורה דרך ארץ. נתמנתה (=נזדמנה) לאדם פרנסה, יקח לו בית. חזרה ונתמנתה לו, יקח לו שדה. חזרה ונתמנתה לו, יקח לו אשה" (תוספתא סוטה ז, כ).⁹

רמב"ם פסק אחרת במשנה תורה, והוא מנמק את שיטתו. לדעתו, על האדם להגיע תחילה למלאכה שיש עימה פרנסה, משום שאם יתחיל בנשיאת אישה, יש חשש גדול, שלא יוכל לקיים אותה ויאלץ להתפרנס מן הצדקה:

דרך בעלי דעה, שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו... אבל הטפשי מתחילין לישא אשה ואחר כך, אם תמצא ידו יקנה בית, ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות, או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות: אשה תארש, בית תבנה, כרם תטע, כלומר יהיו מעשיך הפוכין, כדי שלא תצליח את דרכיך (הלכות דעות ה, יא).¹⁰

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

9 וראו הברייתא שבבבלי סוטה מד ע"א. 10 וראו מה שכתב א' סמט בהרחבה על "סדר ההתבססות בחיים - עיון בהלכות דעות פ"ה ה"א", מעליות כ (תשנ"ט), עמ' 263-270.

לאותם הדברים וישמרו על עצמם, כדי ליהנות מהם ויהיו למוגי לב.⁶

המשנה (מסכת סוטה פרק ח) ושני התלמודים דנים בהגדרות הלכתיות של "בנה בית", "נטע כרם", "נשא אישה" ו"הירא ורך הלבב".

חז"ל קבעו שהתורה מדברת במלחמת רשות, אבל במלחמת מצווה הכול יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" (סוטה ח, ז).⁷ וכן הם קבעו, שהשבים מן המלחמה משתתפים במאמץ המלחמתי ביחידה למתן שירותים: "כל אילו שומעין דברי כהן מערכי מלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים" (סוטה ח, ב).

ועוד הם מחדשים בניגוד למה שעולה בדעתנו לומר: "ואלו שאין זזין ממקומן: בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו הנושא את ארוסתו... אינן מספקין מים ומזון ואינן מתקנין את הדרכים" (סוטה ח, ד): והתוספתא מרחיבה: "כל אילו שאמרו אין יוצאין כל עיקר, כגון הבונה בית וחנכו ולא שהה שנים עשר חודש, נטע כרם וחללו ולא שהה שנים עשר חודש - ארש אשה ולקחה ולא שהה שנים עשר חודש - הללו... ואין מספקין מים ומזון למלחמה ואין מתקנין את הדרכים" (סוטה ז, כד).

חז"ל חששו מפני האפשרות שאנשים אחרים, שאינם משתייכים לקבוצות הנ"ל, ינצלו את המצב וינטשו את מחנה המתגייסים, ודבר זה יפגע, בלי ספק, במורל החיילים. על כן הציבו "משטרה צבאית" על המשמר: "ופקדו שרי צבאות בראש העם, ובעקבו של עם מעמידין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן, וכל המבקש לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו, שתחילת ניסה נפילה" (שם, ו).⁸ וכן דרשו מכל השב להציג הוכחות לזכאותו: "וכלם היו צריכים להביא עדותם, חוץ מן הירא ורך הלבב, שעדיו עמו. שמע קול הגפת תריסים ונבעת, קול צהלת סוסים ומרתת... רואה שימוש סייפים ומים יורדים בין ברכיו" (ספרי דברים קצב).

נספח: מה קודם, אישה או פרנסה?

6 **קדמוניות היהודים**, ספר רביעי, מהד' א' שליט, עמ' 138. 7 הצירוף הלשוני הזה נטול מספר יואל, ושם נאמרו הדברים על החרדה לקראת יום ה': "תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה. אספו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללים וינקי שדים, יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה" (ב:טו-טז). 8 וראו לעיל דברי רמב"ן.